

Rhenen en de nieuwe kaart van den Lande van Utrecht

Ad J. de Jong

Inleiding

In 'Achter Berg en Rijn'¹ is onder afb. 49 een kopergravure beschreven, vervaardigd door Thomas Doesburgh ca. 1700, die onderdeel uitmaakte als randversiering van een 'Kaart van den Lande van Utrecht' in opdracht van de Staten van Utrecht gemaakt door Bernard de Roy.^{2,3,4}

Hierop komen aanzichten ('prospecten') van de vijf steden van het Sticht voor, t.w. Amersfoort, Montfoort, Rhenen, Utrecht en Wijk bij Duurstede. Alle stedengravures zijn van de hand van Thomas (van) Doesburgh (1677-1714). De koper gravure van Utrecht meet 585 x 225 mm, de overige vier 280 x 225 mm.

Gezicht op Rhenen, een kopergravure van T. Doesburgh, ca. 1700 (zie Achter Berg en Rijn afb. 49); deze maakt onderdeel uit van de randversiering van de Kaart van den Lande van Utrecht van B. de Roij (collectie familie de Jong).

Op 28 april 1676 gaven de Staten van Utrecht opdracht aan de Gedeputeerden tot het opmeten van de Provincie Utrecht, dat wil zeggen na *'overlegh hoeveel de kosten van de metinghe van alle respectieve districten deser Provincie souden bedragen'*, immers, dit was een kostbare aangelegenheid, in hedendaagse geldtermen waarschijnlijk een 'miljoenenopdracht'.

Het ging hier om het vervaardigen van een kaartwerk teneinde: *'in sodaniger voegen te bevorderen ende int werck te stellen, als deselven tot uytvindinge van alle novalia, aangewonnen ende verswegen Landen, ten meesten dienste ende oirbaer vanden Lande vestaen zouden te behooren'*. Blijkbaar had men behoefte aan een dusdanig nauwkeurig kaartwerk, dat het gewestelijk bestuur aan de hand hiervan in staat zou zijn zich een exact beeld te vormen van de omvang en de grenzen van de lagere administratieve eenheden en grenzen van andere aard. De gewenste nauwkeurigheid van de grensscheidingen bleken later echter niet helemaal aan de verwachtingen voldaan overigens, desondanks betreft het hier een kaart van hoge kwaliteit.

Men trad in onderhandeling met de landmeter-ingenieur Bernard de Roy . Hoewel hem opdrachten en machtigingen voor opmeting van de hele provincie waren verleend blijkt in het westelijk gedeelte, ca. 40% van de kaartoppervlakte, de 2^e druk (1687) van de kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland door Dou en van Broeckhuysen te zijn gevolgd. Door beschikbaarheid van gedetailleerde kaarten van de grensgebieden kon de kaart worden samengesteld in een ruim kader van omringend gebied. Dat geldt echter niet voor het oosten van de provincie en het gebied van de Utrechtse Heuvelrug, waar bijvoorbeeld slechts 'fantasieheuvels' worden weergegeven, om aan te geven dat het hier een heuvelachtig gebied betrof. Wat de omgeving van Rhenen betreft zou men in de Marsch (Rhenens, dus Stichts, grondgebied) toch tenminste een aanduiding van de Tollenburg hebben verwacht; geen onbelangrijk goed, zo noemden bijvoorbeeld in die tijd Huybert Vonck van Lienden en Dirck Klerck zich zelfs 'heer' van de Tollenburg.

De Roy heeft zijn kracht duidelijk gezocht in het zo volledig mogelijk weergeven en benoemen van de talrijke onderdelen van het gewest. Dit vloeide ook voort uit zijn opdracht door de Staten om in de kaart een zo getrouw mogelijk beeld te scheppen van de omvang en de begrenzingen van de talrijke kleine polder-, rechts- en andersoortige gebieden waaruit de provincie bestond. De Staten hadden zich juist in dit opzicht nogal wat voorgesteld van de nieuwe kaart en inderdaad heeft De Roy's kaart tot in de 19^e eeuw toe als gezaghebbende kaart in dit opzicht gediend. Zo had A.A. Beekman⁵ bij deze kaart al eens gewezen op bijvoorbeeld de onbetrouwbaarheid van de ambachts- en gerechtsgrenzen.

Wat Bernard de Roij (ook wel 'de Roy', of ten onrechte 'du Roy') zelf betreft zijn wat summiere gegevens bekend. Hij is een belangrijke landmeter-kaarttekenaar geweest. Hij werd in 1659 op bijna 21-jarige leeftijd beëdigd als landmeter. Verschillende zonen en kleinzonen van hem waren eveneens landmeter. Bernard de Roij, waarschijnlijk zoon van Herman Jansz. de Roij, geboren in oktober 1638 (plaats onbekend) en overleden op 7 mei 1707 te Utrecht, werd op 26 juli 1659 door het Hof van Holland geadmitteerd als landmeter. Vanaf 12 september werd hij benoemd tot militair ingenieur en is hij de auteur van deze grote provinciewandkaart.

Enkele andere kaarten van hem die in druk verschenen zijn:

- Everard Meysters uitbreidingsplan van Utrecht, 1670
- De rivier de Eem en aangrenzende gebieden, 1692
- De ring van Putten, 1700

Daarnaast zijn naar ruwe schatting ca. 40 manuscripten van hem bewaard gebleven, waarvan de meeste zich bevinden in het Utrechts Archief. Veelal zijn dat prekadastrale kaarten van gebieden in de provincie Utrecht, vervaardigd in opdracht van overheid en particulieren. Vooral ook was hij actief in de Vechtstreek; hij maakte er onder meer kaarten van de rivier de Vecht met aanliggend gebied (o.a. 1683), Nijenrode (1678) en Breukelen (1681). We mogen aannemen dat de Roij de karteringen, gedaan in de periode 1676-1696 van gebieden in de provincie, waar mogelijk gecombineerd heeft met zijn werkzaamheden voor de grote provinciekaart.

De kaart werd gemaakt na een roerige periode in het Sticht, met eerst bezetting door de Franse troepen van Lodewijk de XIV in 1672/3, gevolgd door die van Hollandse (Staatse) troepen. Met name de Franse troepen hadden een spoor van vernieling en plunderingen achtergelaten. Het stadje Rhenen was daarbij niet gespaard gebleven en dit zal de nodige financiële gevolgen hebben gehad. Voordat de Franse troepen kwamen was het al begonnen met terugtrekkende Staatse troepen in 1672, die dagen niet gegeten hadden en tot plundering van Rhenen overgingen⁶ Bij het vertrek van de Fransen uit Rhenen werden naast de nodige andere vernielingen tevens de stadspoorten opgeblazen. De bereidheid van Rhenen om in provinciale projecten zoals deze kartering belangrijk financieel bij te dragen zal daarom niet al te groot zijn geweest.

In de onderhandelingen over de '*costen van de metinge van alle respectieve districten deser Provincie*' werd door de Staten de wens geuit dat hij veel zorg en aandacht zou geven aan de kartering van de diverse juridische grensscheidingen. De Roij op zijn beurt wenste zeker te kunnen zijn van de medewerking van instanties en personen met wie hij tijdens zijn karteringswerkzaamheden te maken zou krijgen. In de woorden van De Roij:

'Dat ider district ende landscheydinge der Stichtse dorpen, heerlijkheden, gerechten ende gehuchten, my door de schouten off Gerechten off desselver boden aangewesen mogen werden, als ick tselve van haer komen te vereyschen. Dat den Suppliant de vryheyd zal mogen hebben in UEd.Mo Camer, Capittelen, en by alle de rentmeesters der conventen te mogen copië'ren soodaenige caerten, als nodigh en dienstigh sullen bevonden worden tot het avanceren der bovengenoemde metinge'.

In de archieven van de stad Rhenen en die van het Agnietenconvent zou eens onderzoek gedaan moeten worden of hier nog informatie over te vinden is.

Beschrijving van de kaart

Na 8 jaar opmeetwerk werd contact opgenomen met kaartgraveur of plaatsnijder Anthony van Zylevelt. Hoewel er een contract werd opgemaakt, zou uiteindelijk een Thomas Doesburgh de koperen platen gaan leveren. Gedacht was aanvankelijk dat hij binnen een jaar de platen zou kunnen leveren, maar het zou tot 1696 duren voor de gravures konden worden gedrukt en uitgegeven bij Nicolaes Visscher in Amsterdam. Dat het twintig jaar geduurd heeft voordat de kaart uiteindelijk van de drukpers kwam heeft verschillende oorzaken gehad, onder meer de speciale eisen die de Staten aan de inhoud stelden. Misschien waren er ook tegenvallers bij de karteringswerkzaamheden van de Roon en moeilijkheden met het vinden van geschikte graveurs. Naast Thomas Doesburgh werd de bekende kunstenaar Gerard Hoet aangezocht voor het ets- en graveerwerk van de titelbanderol boven de kaart en de genoemde wapens.

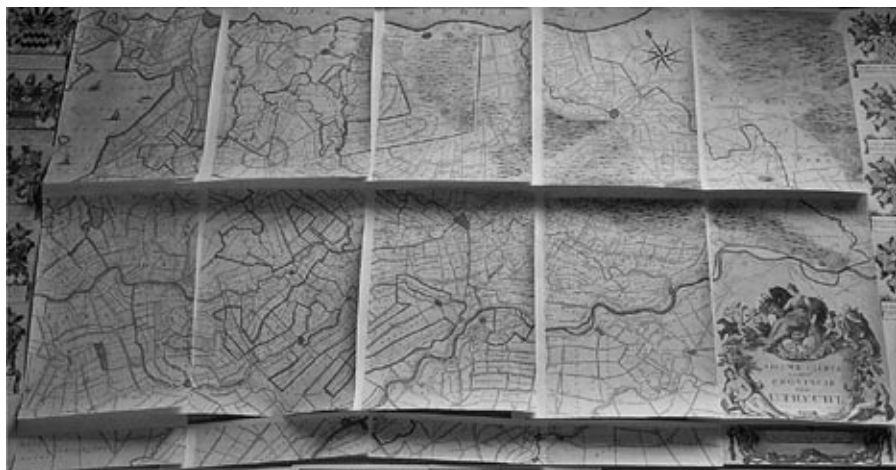
Een tweede uitgave van de kaart, aanzienlijk bijgewerkt (geldt overigens niet voor het gebied rond Rhenen), verscheen in 1743 bij Johannes Covens en Cornelis Mortier te Amsterdam. In tegenstelling tot de eerste uitgave is deze tweede uitgave niet zo zeldzaam. Voorts verschenen er nog een ongewijzigde derde uitgave (jaar-tal onbekend) en een vierde uitgave in 1799 die wel weer zeldzaam zijn.

Evenals vrijwel alle grotere gewestelijke kaarten uit deze periode behoort ook de 'Nieuwe kaart van Utrecht' tot de groep van zogenaamde wandkaarten, dat wil zeggen kaarten welke bestaan uit een aantal afzonderlijk gedrukte, aaneensluitende deelbladen die, gemonteerd op een linnen of houten onderlaag, samen een kaart van grote afmetingen vormen, waarvan de bedoeling was dat deze in een zaal of ander vertrek aan de wand gehangen werd. Omdat een dergelijke kaart, behalve om haar geografische informatie vaak ook uit decoratieve en representatieve overwegingen op deze wijze werd gepresenteerd, werden vaak aan het eigenlijke kaartgedeelte nog versieringselementen toegevoegd, zoals bijvoorbeeld een aantal gravures met aanzichten ('prospecten') van belangrijke, in het gekarteerde

gebied liggende steden, een decoratieve titelstrook, vaak op een sierlijk gegraveerde banderol, rijk geornamenteerde titelcartouches, dikwijls omringd door allegorische voorstellingen en geslachtswapens van op het ogenblik van verschijnen in functie zijnde magistraatpersonen (statenleden, waterschapsautoriteiten, burgemeesters en schepenen etc.), al deze zaken, evenals de kaart zelf werden dan ook vaak kunstig met de hand ingekleurd.

Soms werd, meestal onder de kaart, nog een korte, vaak in Latijn gestelde beschrijving van het afgebeelde gebied aan de kaart toegevoegd. Gemonteerd en dikwijls omlijst of op stokken opgehangen, maakte een dergelijke kaart vaak een rijk geornamenteerde en voornamelijk indruk en vormde zij een waardige en passende versiering zowel in vergaderzalen der betreffende bestuurscolleges als in de huizen van welgestelde particulieren. Hierdoor raakte de kaart blootgesteld aan licht, stof, vocht, roet, temperatuurwisselingen, veelvuldige aanraking, etc. waardoor dergelijke kaarten in de loop der tijden sterk aftakelden en ophielden te bestaan. Gemonteerde exemplaren in redelijk goede staat zijn dan ook uiterst zeldzaam.

Exemplaren echter van zulke kaarten die hun uiteindelijke 'bestemming' van wandkaart niet hebben gekregen, hebben een veel betere overlevingskans. Inderdaad bestaan exemplaren van dergelijke kaarten dan ook meestal nog in de vorm van ongemonteerde deelbladen, in portefeuilles bewaard of soms in atlasvorm samengebonden.

De Kaart van den Lande van Utrecht van B. de Roij bestaat uit 15 gedeeltes die veelal als atlas zijn uitgegeven, maar aansluitend gemonteerd kunnen worden tot één grote kaart; de cartouche van bovenstaande kaart is de versie zoals die voorkomt op de eerste druk van 1696 (schaal aanduiding in plaats van later in 1743 een advertentie).

Vele van deze kaarten bevinden zich in bibliotheken (b.v. de Universiteitsbibliotheken van Leiden, Utrecht en Amsterdam), archieven of in particuliere verzamelingen. Reproductie of facsimilering is meestal slechts mogelijk bij de gratie van het bestaan van een dergelijk niet-gemonteerd exemplaar.

Bezien we nu de Roy's kaart als cartografisch werkstuk, dan valt allereerst op, dat de bladsnede (d.i. de wijze waarop de kaart in een aantal deelbladen is verdeeld) afwijkt van die van de meeste andere kaarten in dit genre. Deze zijn meestal verdeeld in een aantal bladen van gelijke grootte. Bij de onderhavige kaart is dit niet het geval: deze bestaat uit tien normale kaartbladen van gelijk formaat (370 mm breed, 555 mm hoog) gerangschikt in twee reeksen van elk vijf bladen. Blad 10 (rechtsonder) bevat de titel. Onder de tweede reeks bladen bevinden zich vijf smalle stroken (370 mm breed, 90 mm hoog), op vier waarvan het meest zuidelijke deel van de provincie is afgebeeld; de vijfde meest rechtse strook, die dus onder het titelblad zit, bevat bij de 2^e druk een 'advertentie' en bij de 1^e druk een schaal aanduiding (1:40.000) in Stichtse roeden.

In de cartouche van de 1^e druk staat vermeld: *NIEUWE CAERTE* vande *PROVINCIE* van *UTRECHT*.

Door Bernard de Roy Ingenieur Met Privilegie. In de cartouche van de 2^e druk staat er: *NIEUWE KAART VAN DEN LANDE VAN UTRECHT* volgens ordre van *D'ED. MOG: HEEREN STATEN VAN WELGEMELDEN LANDE* doen meten, en in kaart brengen door *BERNARD DU ROY. INGENIEUR*; uitgegeven tot *AMSTELDAM* door *IOHANNES COVENS* en *CORNELIS MORTIER* met privilegie van de Hoogmog: *HEEREN STATEN GENERAL*, der Vereenigde Nederlanden en special van *d'Ed.Mog: HEEREN STATEN vanden LANDE van UTRECHT*. Zeer overvloedig is de kaart in het vermelden van de talrijke kastelen, landgoederen, andere adellijke behuizingen en hofsteden, hoewel de schaal van 1:40.000 voor een gedetailleerde weergave in feite te klein is. Meestal wordt dan ook volstaan met een gestandaardiseerd gebouwtje met twee torens, vergezeld van de naam van het desbetreffende kasteel of huis. Voor minder belangrijke behuizingen en hofsteden worden kleinere symbolen gebruikt. Slechts voor de grotere landgoederen (Heemstede, Renswoude, Geeresteyn e.a.) is een plattegrond van de tuinen weergegeven. De veelvuldige vermelding van deze objecten zal wel verband houden met de merkwaardige 'Advertentie' in de tweede uitgave van Covens en Mortier, op de plaats van de schaal aanduiding in de eerste uitgave, die luidt: *Advertentie. Indien iemands Hofstede, of Hofsteden in deze Kaart nog mogte manqueren, en hij de zelve gaarn daar in wilde gebracht hebben, die gelieve zig ten dien eynde t'adresseren tot Amsterdam aan Covens en Mortier, welke presenteere omme zoodanige Hofstede of Hofsteden in de Kaart te laten snijden,*

Volledig gemonteerde Kaart van den Lande van Utrecht, met randversiering, gedrukt bij Covens en Mortier te Amsterdam in 1743. Deze kaart hangt in de etalage van Antiquariaat De Slegte aan de Oude Gracht te Utrecht.

De twee typen cartouches van de kaart van Utrecht van B. de Roij; links die van de eerste druk uit 1696, rechts die zoals voorkomt op de kaarten die gedrukt zijn door Covens en Mortier vanaf 1743.

Boven: De volledig gemonteerde en later ingekleurde kaart van B. de Roij, compleet met randversiering; dit is de Covens en Mortier drukversie met een 'Advertentie' in de cartouche (Collectie Topografische Atlas Utrechts Archief).

Links: De cartouche van de ingekleurde kaart van de Roij, aanwezig in het Utrechts Archief. Door de donkere steunkleur is de tekst moeilijker te lezen.

*wanneer aan haar de nette situatie van de zelve worde ter hand gestelt, of aange-
wezen; mitz dat alvorens daarvoor werde betaalt den beloop van een complete
Kaart, volgend de gestelde prijs: des zoo zal na het insnijden van het begeerde,
zonder betaling wederom kunnen genieten een compleet exemplár van deeze
Kaart.*

Dit was een in die tijd bij het maken van kaarten een veel gevolgde praktijk; zo kon ook de exploitatie van het werk rendabel gemaakt worden. Een aanzienlijk deel van de oplage werd namelijk bij intekening verkocht. Men kan kartografisch bedenkingen tegen de praktijk hebben van ‘wie betaalt komt erop’. Zoiets dergelijks zal ook gespeeld hebben bij het weergeven van familiewapens van Statenleden in de randversiering. Zo vinden we hier bij de burgemeesters van de steden geen ‘Rhenenaar’. Het kan zijn dat er geen plaats hiervoor meer was of dat de regerende burgemeester van Rhenen hier geen geld voor over had. De eerste burgemeester in die tijd was waarschijnlijk Huibert van Deventer, die op 22 februari 1741 in dat ambt benoemd was. Deze blijkt in 1742 ziekelijk te zijn en op 22 februari 1743 wordt Van Brien en tot eerste burgemeester benoemd in verband met het overlijden van Huibert van Deventer.⁷ Dit speelt dus in de periode dat de kaart met familiewapens als randversiering gedrukt werd door Covens en Mortier in 1743. Huibert van Deventer zal mogelijk door zijn ziekte de betrekkelijkheid van dit soort zaken hebben ingezien.

De *Nieuwe Caerte van de provincie Utrecht*, zoals de kaart wordt genoemd in de fraai gegraveerde cartouche rechtsonder, bestaat uit 15 bladen van verschillend formaat. Aan de bovenzijde van de kaart de geornamenteerde Latijnse titel, gegraveerd als een banderol met als tekst: ‘Nova tabula Dioecesis Traiectinae’ (Nieuwe kaart van het bisdom Utrecht). De banderol wordt onderbroken door de wapens van de Ridderschap (voorheen gewest Utrecht 1528-1583), de Provincie en de Stad Utrecht en wordt vastgehouden door zogenaamde putti, gevleugelde, nogal welgedane engelenfiguurtjes. Rondom de kaart voorts de gravures der Utrechtse steden en de wapens der Statenleden. Geassembleerd heeft alleen het kaartgedeelte een afmeting van 1850 x 1200 mm, tesamen met de randversiering meet de kaart ongeveer 1655 x 2260 mm.

Een volledig gemonteerd en ingekleurd exemplaar van de 2^e druk van de kaart bevindt zich aan de wand vlakbij het winkelraam van antiquariaat De Slegte aan de Oude Gracht te Utrecht. Helaas is hier moeilijk een goede foto van te maken door de weerschijn van winkellampen en daglicht (zie afbeelding). Deze kaart hing al in de 60-er jaren van de vorige eeuw in deze winkel. Doordat de kaart zo dicht bij het daglicht heeft gehangen, zijn de kleuren nogal verbleekt; ook vertoont de kaart nogal veel ‘roestvlekken’, vermoedelijk veroorzaakt door vocht.

Desalniettemin is het een zeldzaam exemplaar temeer omdat het hier een in vroeger tijd ingekleurde versie betreft. Vaak zijn dergelijke kostbare kaarten pas in veel latere tijd ingekleurd, hetgeen natuurlijk prachtig oogt (het z.g. 'opleuken' van een oude kaart), maar wel onherroepelijk is. Men kan hier zeker vraagtekens bij plaatsen als onjuiste kleuren zijn gebruikt bij het inkleuren van b.v. familiewapens en wapens van steden en heemraadschappen. Ook 'hangt' (of liever staat) er een volledig gemonteerde kaart in de gang op de eerste verdieping van het Utrechts Archief. Deze kaart is lelijk 'zwaar' ingekleurd; vooral storend is de blauwe achtergrond kleur die gegeven is aan de fraaie cartouche van deze kaart. Een slecht voorbeeld dus van zo'n onherroepelijke latere inkleuring.

In 1973 verscheen er in atlasvorm een reproductie-uitgave van de 1^e druk van 1696 op basis van een exemplaar dat berust in de Collectie Bodel-Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek te Leiden en werd uitgegeven door Canaletto te Alphen aan de Rijn.⁸ Niet aan de eerste druk ontleend echter zijn de fraaie gravures met de prospecten van de vijf steden van Utrecht en de afbeelding van de familiewapens van de leden van de Staten van Utrecht. Deze horen bij het exemplaar van de tweede druk, ondermeer aanwezig in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam in bruikleen van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. In 2006 werd door mij deze reproductie-uitgave geassembleerd en ingekleurd, waarbij ook de wapens op schaal werden gebracht; deze waren kleiner afgebeeld in deze atlas. Al met al heeft dit geresulteerd in een ca. 75% replica gebaseerd op een combinatie van 1^e en 2^e druk. De rondom de kaart gegroeperde wapens zijn in totaal 17 in getal. Aangenomen wordt dat zij zijn ontworpen door de toenmaals zeer bekende etser, schilder en tekenaar Gerard Hoet (1648-1733). Van deze Hoet staat de signatuur (G. Hoet, del:ornam) links onder de fraai gegraveerde titelcartouche. Aangenomen wordt dat hij ook de ontwerper van de titelbanderol is. Voor de wapens van statenleden en burgemeesters heb ik de volgorde en kleuren (ook die van de cartouche) aangehouden van de kaart van Antiquariaat De Slegte:

1. Wapen van het gewest Utrecht met allegorisch wapensieraad en wapenspreuk: 'Concordia res parvae crescunt' (Eendracht doet kleine zaken groeien) op banderol.
2. Mr. Paulus Voet van Winssen, Secretaris der Staten van Utrecht.
3. Jhr. Adam van Lochorst, Heer van Schonauwen ter Meer.
4. Gaspar Schade, Decan t'Oudemunster t'Utrecht.
5. Jhr. Hendrick Jacob van Tuyl van Serooskerken, Vrijheer van Vredeland.
6. Jhr. Joost Taats van Amerongen, Heer van Natewisch.
7. Jhr. Frederick Adriaan, Baron van Reede, Vrij Heer van Renswoude Bornwal etc.
8. Mr. Arnold Spoor, Eerste regerende Burgemeester der stad Utrecht.

9. Johan de Wael, Regerende Burgemeester der stad Wijck bij Duurstede.
10. Samuel Thiens, Regerende Burgemeester der stad Amersfoort.
11. Anthonie van der Nypoort, Regerende Burgemeester der stad Utrecht.
12. Diederick van Veldhuysen....(etc.) Canonick ten Dom t'Utrecht.
13. Jhr. Pieter Ruysch, Canonick St. Mariae t'Utrecht
14. Jhr. Adriaan van Rossem Canonick St. Pieter t'Utrecht.

Bij de geassembleerde kaart in het Utrechts Archief zijn de wapens anders gerangschikt (zie afbeelding).

Wat betreft de aanzichten van de 5 steden van Utrecht, bestaat er nog een tweede gravure van Amersfoort van de hand van Doesburgh. Deze heeft hetzelfde formaat en stijl, maar is niet als randversiering van deze kaart bekend. Een exemplaar bevindt zich ook in de collectie Bodel Nijenhuis, Universiteitsbibliotheek Leiden.

‘Maire kistje’

Tot slot nog wat de gravure van Doesborgh van het gezicht op Rhenen betreft het volgende. Dit zal in de 18^e eeuw een toonaangevende prent zijn geweest en heeft ongetwijfeld model gestaan voor een schildering aan de binnenkant van een ‘maire kistje’ dat in 2003 uit een nalatenschap van de familie Schimmelpenninck in Zeeland kon worden aangeschaft.

De familie Schimmelpenninck woonde op Heimerstein en Jhr. G.J.A. Schimmelpenninck was in de periode 1882-1923 burgemeester van Rhenen. Dit kistje heeft waarschijnlijk in de Franse tijd gediend voor het bewaren van belangrijke stukken en correspondentie van de burgemeester, in die tijd een Sandbrink, van Holst, van Deventer of een Roghair. De kwaliteit van het schilderij is echter matig, maar op zich is het een interessant object uit de geschiedenis van Rhenen, dat inmiddels zijn plaats heeft gevonden in de tentoongestelde verzameling van museum Het Rondeel te Rhenen.

Bronnen

- ¹ Deys, H.P., *Achter Berg en Rijn*, Wageningen 1981.
- ² Deys, H.P., ‘Achter Berg en Rijn’ (2), in: *Oud Rhenen 1982*, jrg 1 nr. 3, (artikel over dezelfde kaart van Bernard de Roij)
- ³ Zie ook Utrechts Archief, Inventaris Topografische Atlas (TA), Toegang 248, o.a. inv. nrs 51-2 en 52.
- ⁴ Donkersloot-de Vrij, Y.M., ‘Kaart van de provincie Utrecht door B. de Roij’, in: *Tussen Rijn en Lek*, 25^e Jaargang (1991), nr 1 p. 1-12.
- ⁵ Beekman, A.A., *Geschiedkundige Atlas van Nederland*, 's-Gravenhage 1913, kaart 14 en p.133; zie ook Utrechts Archief TA 142 en 143.

Primitieve schildering, Gezicht op Rhenen (einde 18^e eeuw) aan de binnenkant van de deksel van het 'maire kistje' dat in 2003 uit een nalatenschap van de familie Schimmelpenninck kon worden aangekocht; het tafereel is vermoedelijk nageschilderd van de originele kopergravure van Th. Van Doesburgh van ca. 1700 (Collectie Museum Het Rondeel te Rhenen).

- ⁶ *Van Standen tot Staten – 600 jaar Staten van Utrecht 1375-1975*, een uitgave in de Stichtse Historische Reeks (nr. 1), Utrecht 1975.
- ⁷ Informatie verstrekt door Willem H. Strous uit Oud Archief Rhenen, inv. nr 26 fo. 100 en 128, en nr 27, fo. 1.
- ⁸ Sijmons, A.H., *Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht* (reproductie-uitgave), Alphen aan de Rijn 1973.